

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення вченої ради університету
30 серпня 2021 року, протокол № 1

Ректор, голова вченої ради університету,
доктор юридичних наук, професор

_____ Олег ОМЕЛЬЧУК

м.п.

РОБОЧА ПРОГРАМА

з навчальної дисципліни

«ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ»

**для підготовки на першому освітньому рівні
здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра
із спеціальності 232 Соціальне забезпечення
галузі знань 23 Соціальна робота**

м. Хмельницький
2021

РОЗРОБНИК:

Доцентка кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
27 серпня 2021 року

_____ Ірина ШУТЯК

СХВАЛЕНО

Рішення кафедри філософії,
соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
27 серпня 2021 року, протокол № 1

Завідувач кафедри, доктор філософських наук, професор
27 серпня 2021 року

_____ Леонід ВИГОВСЬКИЙ

Декан юридичного факультету,
кандидат юридичних наук, доцент
28 серпня 2021 року

_____ Сергій КРУШИНСЬКИЙ

ПОГОДЖЕНО

Рішення методичної ради університету
28 серпня 2021 року, протокол № 1.

Перша проректорка, голова методичної ради університету, кандидатка наук з державного управління, доцентка
28 серпня 2021 року

_____ Ірина КОВТУН

ЗМІСТ

. Стор.

1.	Опис навчальної дисципліни		2
2.	Заплановані результати навчання		3
3.	Програма навчальної дисципліни		5
4.	Структура вивчення навчальної дисципліни		7
	4.1.	Тематичний план навчальної дисципліни	7
	4.2.	Аудиторні заняття	8
	4.3.	Самостійна робота студентів	8
5.	Методи навчання та контролю		8
6.	Схема нарахування балів		9
7.	Рекомендована література		10
	7.1.	7.1.Нормативно-правові акти	10
		7.2.Основні джерела	11
		7.3. Допоміжні джерела	11
8.	Інформаційні ресурси в Інтернеті		12

1. Опис навчальної дисципліни

Шифр і назва галузі знань	– 23 Соціальна робота
Код і назва спеціальності	– 232 Соціальне забезпечення
Назва спеціалізації	– відсутня
Назва дисципліни	– Основи охорони праці
Тип дисципліни	– Вибіркова
Код дисципліни	– ВД 2.1.25.
Освітній рівень, на якому вивчається дисципліна	– перший
Ступінь вищої освіти, що здобувається	– бакалавр
Курс / рік навчання	– Третій
Семестр	– П'ятий
Обсяг вивчення дисципліни:	
1) загальний обсяг (кредитів ЄКТС / годин)	– 3,5/105
2) денна форма навчання:	
аудиторні заняття (годин)	– 48
% від загального обсягу лекційні заняття (годин)	– 46%
	– 24
% від обсягу аудиторних годин семінарські заняття (годин)	– 50%
	– 24
% від обсягу аудиторних годин самостійна робота (годин)	– 50%
	– 57
% від загального обсягу тижневих годин:	
аудиторних занять	– 3.5
самостійної роботи	–
Форма семестрового контролю	– залік
Місце дисципліни в логічній схемі:	
1) попередні дисципліни	– ВД 2.1.13. Організація соціального менеджменту; ВД 2.1.19. Опіка, піклування і патронаж.

- 2) супутні дисципліни – ВД 2.1.24. Договірне право; ВД 2.1.26. Розслідування і облік нещасних випадків і професійних захворювань.
- 3) наступні дисципліни – ВД 2.1.31. Психологія особистості; ВД 2.1.37. Психологія управління
- Мова вивчення дисципліни – українська.

2. Заплановані результати навчання

Після завершення вивчення дисципліни здобувач повинен продемонструвати такі результати навчання:	
1. Знання	
<i>(здатність запам'ятовувати або відтворювати факти (терміни, конкретні факти, методи і процедури, основні поняття, правила і принципи, цілісні теорії тощо)</i>	
1.1)	відтворювати визначення понятійно-термінологічного апарату з охорони праці;
1.2)	називати закони і підзаконні нормативно- правові акти з охорони праці ;
1.3)	знати суть законів із законодавства про охорону праці ;
1.4)	відтворювати перелік основних шкідливих факторів, що можуть впливати на працівників;
1.5)	знати про заходи та засоби захисту від дії шкідливих та небезпечних факторів на виробництві.
2. Розуміння	
<i>(здатність розуміти та інтерпретувати вивчене, уміння пояснити факти, правила, принципи; перетворювати словесний матеріал у, наприклад, математичні вирази; прогнозувати майбутні наслідки на основі отриманих знань)</i>	
2.1)	пояснювати зміст визначень основних термінів, що розкривають суть охорони праці;
2.2)	розуміти роль самого працівника у захисті від виробничих небезпек та створенні безпечних і нешкідливих умов праці;
2.3)	класифікувати шкідливі фактори за сукупністю подібних ознак;
2.4)	розуміти необхідність дотримання вимог техніки безпеки та пожежної безпеки на виробництві;
2.5)	пояснювати роль застосування засобів індивідуального захисту для збереження здоров'я працівників.
3. Застосування знань	
<i>(здатність використовувати вивчений матеріал у нових ситуаціях (наприклад, застосувати ідеї та концепції для розв'язання конкретних задач)</i>	
3.1)	знаходити відмінності у впливі на працівників різних професій певних шкідливих факторів;
3.2)	виявляти порушення нормативно-правових актів з охорони праці на конкретних робочих місцях;
3.3)	складати перелік діючих законів та підзаконних нормативно - правових актів, що регулюють охорону праці на підприємстві;
3.4)	наводити перелік засобів колективного захисту від різних видів шкідливих факторів;
3.5)	пропонувати методи захисту від різних шкідливих і небезпечних факторів.
4. Аналіз	
<i>(здатність розбивати інформацію на компоненти, розуміти їх взаємозв'язки та організаційну структуру, бачити помилки й огріхи в логіці міркувань, різницю між фактами і наслідками, оцінювати значимість даних)</i>	
4.1)	проводити аналіз діяльності системи управління охороною праці на виробництві;

4.2) аналізувати ситуацію з виробничим травматизмом в Україні та на Хмельниччині за останні роки;
4.3) аналізувати ситуацію з професійною захворюваністю в Україні;
4.4) проводити аналіз застосування засобів колективного та індивідуального захисту в Україні.
5. Синтез <i>(здатність поєднувати частини разом, щоб одержати ціле з новою системною властивістю)</i>
5.1) аргументувати потребу підвищення ефективності управління охороною праці в Україні;
5.2) формулювати основні завдання підготовки працівників для захисту їх життя і здоров'я на робочих місцях.
6. Оцінювання <i>(здатність оцінювати важливість матеріалу для конкретної цілі)</i>
6.1) оцінювати відповідність певного робочого місця нормативним вимогам;
6.2) робити висновок щодо факторів ризику для здоров'я працівників певної галузі;
6.3) оцінювати діяльність служби охорони праці щодо навчання та перевірки знань з охорони праці;
6.4) робити висновок про потребу забезпечення первинними засобами пожежогасіння виробничого об'єкта.
7. Створення (творчість) <i>(здатність до створення нового культурного продукту, творчості в умовах багатомірності та альтернативності сучасної культури)</i>
7.1) створити презентацію про умови праці на певному виробництві;
7.2) скласти перелік підприємств Хмельниччини з позитивним досвідом організації охорони праці;
7.3) створити перелік підприємств Хмельниччини з високим виробничим травматизмом.

3. Програма навчальної дисципліни

Тема 1. Охорона праці як соціально-економічний чинник і галузь науки

Сучасний стан охорони праці в Україні та за кордоном. Основні розділи дисципліни «Основи охорони праці». Поняття і предмет охорони праці. Основні етапи розвитку ОП. Суб'єкти і об'єкти охорони праці. Соціально-економічне значення ОП, економічні аспекти ОП, ОП як економічний чинник. Основні терміни та визначення в галузі охорони праці.

Тема 2. Правові та організаційні основи охорони праці

Конституційні засади охорони праці в Україні. Законодавство України про охорону праці. Закон України «Про охорону праці». Основні принципи державної політики України у галузі охорони праці. Гарантії прав працівників на охорону праці, пільги і компенсації за важкі та шкідливі умови праці. Охорона праці жінок, неповнолітніх, інвалідів. Обов'язки працівників щодо додержання вимог нормативно-правових актів з охорони праці. Обов'язкові медичні огляди працівників певних категорій.

Відповідальність посадових осіб і працівників за порушення законодавства про охорону праці.

Нормативно-правові акти з охорони праці (НПАОП): визначення, основні вимоги та ознаки. Структура НПАОП. Показчик НПАОП.

Стандарти в галузі охорони праці. Система стандартів безпеки праці (ССБП). Міждержавні стандарти ССБП. Національні стандарти України з охорони праці. Санітарні, будівельні норми, інші загальнодержавні документи з охорони праці.

Акти з охорони праці, що діють в організації, їх склад і структура. Інструкції з охорони праці. Розробка та затвердження актів з охорони праці, що діють в організації. Фінансування охорони праці. Основні принципи і джерела. Заходи і засоби з охорони праці, витрати на здійснення і придбання яких включаються до валових витрат.

Тема 3. Державне управління охороною праці та організація Охорони праці на виробництві

Система державного управління охороною праці в Україні. Компетенція та повноваження органів державного управління охороною праці. Національна рада з питань безпечної життєдіяльності населення.

Комісія з питань охорони праці підприємства. Основні завдання та права комісії. Регулювання питань охорони праці у колективному договорі.

Кабінети промислової безпеки та охорони праці, основні завдання та напрямки роботи кабінетів. Стимулювання охорони праці.

Тема 4. Державний нагляд і громадський контроль за охороною праці

Органи державного нагляду за охороною праці, їх основні повноваження і права. Громадський контроль за дотриманням законодавства про охорону праці.

Організація охорони праці на підприємстві. Структура, основні функції і завдання управління охороною праці в організації.

Служба охорони праці підприємства. Статус і підпорядкованість. Основні завдання, функції служби охорони праці. Структура і чисельність служб охорони праці. Права і обов'язки працівників служби охорони праці. Громадський контроль за станом охорони праці в організації. Уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці, їх обов'язки і права.

Тема 5. Навчання з питань охорони праці

Принципи організації та види навчання з питань охорони праці. Вивчення основ охорони праці у навчальних закладах і під час професійного навчання. Навчання і перевірка знань з питань охорони праці працівників під час прийняття на роботу і в процесі роботи. Спеціальне навчання і перевірка знань з питань охорони праці працівників, які виконують роботи підвищеної небезпеки. Навчання з питань охорони праці посадових осіб. Інструктажі з питань охорони праці. Види інструктажів. Порядок проведення інструктажів для працівників. Інструктажі з питань охорони праці для вихованців, учнів, студентів. Стажування (дублювання) та допуск працівників до самостійної роботи.

Тема 6. Профілактика травматизму та професійних захворювань

Виробничі травми, професійні захворювання, нещасні випадки виробничого характеру. Інциденти та невідповідності. Мета та завдання профілактики нещасних випадків професійних захворювань і отруєнь на виробництві. Основні причини виробничих травм та професійних захворювань. Розподіл травм за ступенем тяжкості. Основні заходи по запобіганню травматизму та професійним захворюванням.

Тема 7. Основи фізіології та гігієни праці

Основи фізіології праці. Роль центральної нервової системи в трудовій діяльності людини. Втома. Гігієна праці, її значення. Фактори що визначають санітарно-гігієнічні умови праці. Класифікація шкідливих та небезпечних виробничих факторів.

Загальні підходи до оцінки умов праці та забезпечення належних, безпечних і здорових умов праці.

Повітря робочої зони. Робоча зона та повітря робочої зони. Мікроклімат робочої зони. Нормування та контроль параметрів мікроклімату. Заходи та засоби нормалізації параметрів мікроклімату.

Склад повітря робочої зони: джерела забруднення повітряного середовища шкідливими речовинами (газами, парою, пилом, димом, мікроорганізмами). Гранично допустимі концентрації (ГДК) шкідливих речовин. Контроль за станом повітряного середовища на виробництві. Заходи та засоби попередження забруднення повітря робочої зони.

Вентиляція. Види вентиляції. Кондиціонування повітря.

Освітлення виробничих приміщень. Природне, штучне, суміщене освітлення. Класифікація виробничого освітлення. Основні вимоги до виробничого освітлення.

Нормування освітлення, розряди зорової роботи. Експлуатація систем виробничого освітлення. Джерела штучного освітлення, лампи і світильники. Види освітлення за функціональним призначенням.

Вібрація, шум, ультразвук та інфразвук. Джерела, класифікація і характеристики вібрації. Гігієнічне нормування вібрацій. Типові заходи та засоби колективного та індивідуального захисту від вібрацій.

Звукова потужність джерела звуку. Класифікація шумів за походженням, за характером. Нормування шумів. Контроль параметрів шуму, вимірювальні прилади. Методи та засоби колективного та індивідуального захисту від шуму. Інфразвук та ультразвук.

Джерела та параметри інфразвукових та ультразвукових коливань. Нормування та контроль рівнів, основні методи та засоби захисту від ультразвуку та інфразвуку.

Електромагнітні поля та випромінювання промислової чистоти, радіочастотного діапазону та іонізуюче випромінювання. Джерела, особливості і класифікація електромагнітних випромінювань та електричних і магнітних полів. Характеристики полів і випромінювань.

Нормування електромагнітних випромінювань. Прилади та методи контролю. Захист від електромагнітних випромінювань і полів.

Виробничі джерела іонізуючого випромінювання. Типові методи та засоби захисту персоналу від іонізуючого випромінювання у виробничих умовах.

Санітарно-гігієнічні вимоги до планування і розміщення виробничих і допоміжних приміщень. Класи шкідливості підприємств за санітарними нормами. Санітарно-захисні зони підприємств. Вимоги до розташування промислового майданчика підприємства, до виробничих та допоміжних приміщень.

Тема 8. Основи техніки безпеки

Загальні вимоги безпеки до технологічного обладнання та процесів. Кольори, знак безпеки та сигнальна розмітка. Безпека під час вантажно-розвантажувальних робіт.

Дія електричного струму на організм людини. Електричні травми. Чинники, що впливають на наслідки ураження електричним струмом. Умови ураження людини електричним струмом. Ураження електричним струмом при дотику або наближенні до струмоведучих частин.

Напруга кроку та дотику. Безпечна експлуатація електроустановок: електрозахисні засоби і заходи. Надання першої допомоги при ураженні електричним струмом.

Тема 9. Надання першої долікарської допомоги

Загальні принципи надання першої долікарської допомоги. Допомога при непритомності та шокові. Зупинка кровотеч. Допомога при пораненнях та механічних ушкодженнях. Допомога потерпілому при опіках та обмороженнях. Перша допомога при теплових ударах. Допомога потерпілому при отруєннях, утопленнях.

Тема 10. Основи вибухопожежонебезпеки

Правове регулювання пожежної безпеки. Реєстр НАПБ.

Основні засоби і заходи забезпечення пожежної безпеки виробничого об'єкту. Пожежна сигналізація. Засоби пожежогасіння. Дії персоналу при виникненні пожежі. Забезпечення та контроль стану пожежної безпеки на виробничих об'єктах.

Вивчення питань пожежної безпеки працівниками.

4. Структура вивчення навчальної дисципліни

4.1. Тематичний план навчальної дисципліни

№ теми	Назва теми	Кількість годин					
		Денна форма навчання					
		Усього	у тому числі				
Лекції	Сем. (прак.)		Лабор.	Ін.зав.	СРС		
1.	ОП як соціально-економічний чинник і галузь науки	10	2	2	-	-	6
2.	Правові і організаційні питання охорони праці	12	2	2	-	-	8
3.	Державне управління охороною праці та організація охорони праці на виробництві	10	2	2	-	-	6
4.	Державний нагляд і громадський контроль за ОП	8	2	2			4
5.	Навчання з питань Охорони праці	8	2	2			4
6.	Профілактика травматизму та професійних захворювань	10	2	2			6
7.	Основи фізіології, гігієни паці та виробничої санітарії	14	4	4	-	-	6
8.	Основи техніки безпеки	8	2	2	-	-	4
9.	Надання першої долікарської допомоги	12	4	4			4
10.	Основи вибухопожежонебезпеки	13	2	2	-	-	9
	Всього годин:	105	24	24	-	-	57

4.2. Аудиторні заняття

4.2.1. Аудиторні заняття (лекції, семінарські (практичні) заняття) проводяться згідно з темами та обсягом годин, передбачених тематичним планом.

4.2.2. Плани лекцій з передбачених тематичним планом тем визначаються в підрозділі 1.2 навчально-методичних матеріалів з дисципліни.

4.2.3. Плани семінарських (практичних) занять з передбачених тематичним планом тем, засоби поточного контролю знань та методичні рекомендації для підготовки до занять визначаються в підрозділі 1.3 навчально-методичних матеріалів з дисципліни.

4.3. Самостійна робота студентів

4.3.1. Самостійна робота студентів включає завдання до кожної теми та індивідуальні завдання.

4.3.2. Завдання для самостійної роботи студентів та методичні рекомендації до їх виконання визначаються в підрозділі 1.4 навчально-методичних матеріалів з дисципліни.

4.3.4. Самостійна робота студентів заочної форми навчання передбачена навчальним планом.

5. Методи навчання та контролю

Під час лекційних занять застосовуються:

- 1) традиційний усний виклад змісту теми;
- 2) слайдова презентація.

На семінарських та практичних заняттях застосовуються:

- дискусійне обговорення проблемних питань;
- вирішення ситуаційних завдань;
- повідомлення про виконання індивідуальних завдань;
- складання окремих видів документів.

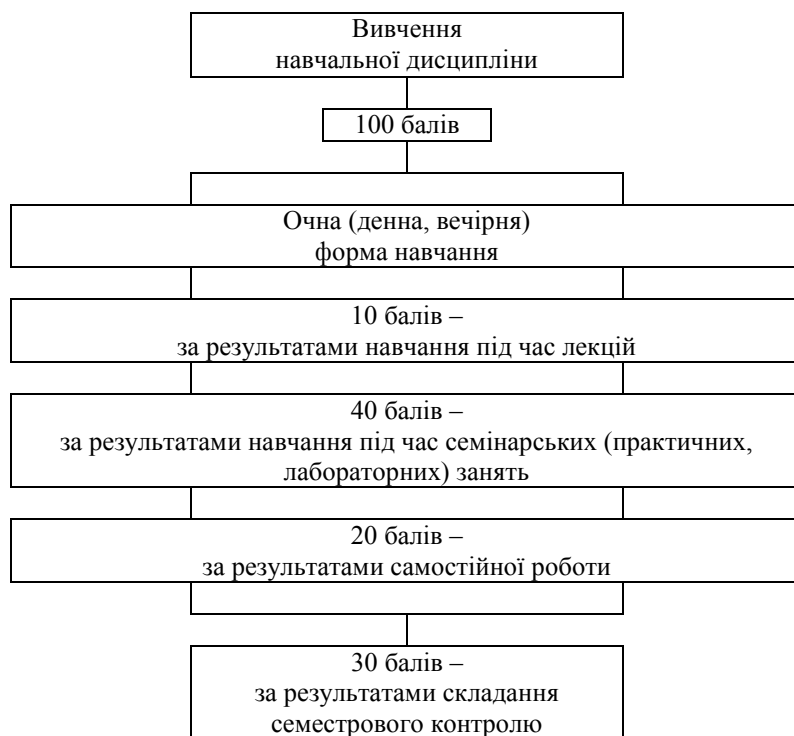
Поточний контроль знань студентів з навчальної дисципліни проводиться у формах:

- 1) усне або письмове (у тому числі тестове) бліц-опитування студентів щодо засвоєння матеріалу попередньої лекції;
- 2) усне або письмове(у тому числі тестове) опитування на семінарських заняттях;
- 3) виконання поточних контрольних робіт у формі тестування;
- 4) захист підготовленого звіту про виконання ІНДЗ;
- 5) складання окремих видів документів за ситуаційними завданнями;
- 6) захист підготовленого публічного виступу.

Підсумковий семестровий контроль проводиться у формі усного заліку.

6. Схема нарахування балів

6.1. Нарахування балів студентам з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:

6.2. Обсяг балів, здобутих студентом під час лекцій, семінарських занять, самостійної роботи студентів та виконання індивідуальних завдань визначаються в навчально-методичних матеріалах з цієї дисципліни

7. Рекомендовані джерела

7.1. Нормативно-правові акти

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. К. : Українська правнича фундація, 1996. 127 с.
2. Кодекс законів про працю України. К: Юрінком Інтер, 2011. 1040 с.
3. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 2.10.2012 р. № 5403–VI. ВВР. 2012
4. Про охорону праці: Закон України ВВР. 2003. № 2. Ст. 10.
5. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. ВВР. 1999. № 46. Ст. 403.
6. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 08.02.1995 р. № 40/95-ВР. ВВР. 1995. № 12. Ст. 82.
7. НАПБ А.01.001-2014 Правила пожежної безпеки в Україні. Офіційний вісник України від 10.04.2014 №26.
8. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24.02.1994 р., № 005–XII. ВВР. 1995. № 5. Ст. 219.
9. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності Закон України ВВР. 2007. № 29. Ст. 389.
10. Про затвердження Порядку проведення медичних оглядів працівників певних категорій // Наказ МОЗ від 21.05.2007. № 246
11. НПАОП 0.00-1.28-10 «Правила охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин». Наказ Держгірпромнагляду від 26.03.2010р. № 65.
12. НПАОП 0.00-4.09-07 «Типове положення про комісію з питань охорони праці підприємства». Наказ Держгірпромнагляду від 21.03.2007 р. № 55.
13. НПАОП 0.00-4.11-07 «Типове положення про діяльність уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці». Наказ Держгірпромнагляду від 21.03.2007 р. № 56
14. НПАОП 0.00-4.12-05 «Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці». Наказ Держнаглядохоронпраці від 26.01.2005 № 15.
15. НПАОП 0.00-4.15-98 «Положення про розробку інструкцій з охорони праці». Наказ Держнаглядохоронпраці від 29.01.1998 р. № 9.
16. НПАОП 0.00-4.21-04 «Типове положення про службу охорони праці». Наказ Держнаглядохоронпраці від 15.11.2004 р. № 255.
17. НПАОП 0.00-6.03-93 «Порядок опрацювання та затвердження власником нормативних актів про охорону праці, що діють на підприємстві». Наказ Держнаглядохоронпраці від 21.12.1993 р. № 132.
18. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.2003 р. № 994. «Перелік заходів та засобів з охорони праці, витрати на здійснення та придбання яких включаються до валових витрат».
19. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1232 «Порядок проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві».
20. Рекомендації щодо організації роботи кабінету промислової безпеки та охорони праці. Затверджено Головою Держгірпромнагляду 16.01.2008 р.
21. Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу // Наказ МОЗ від 08.04.2014 №248

7.2. Основні джерела

1. Гандзюк М.П., Желібо С.П., Халімовський М.О. Основи охорони праці. підручник. 2-ге вид. К.: Каравела, 2004. 408 с.
2. Жидецький В.Ц. Основи охорони праці : підручник. Львів : УАД, 2006. 336 с.
3. Запорожець О.І., Протоєрейський О.С., Франчук Г.М., Боровик І. М. Основи охорони праці : підручник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 264
4. Охорона праці. / Л.А. Катренко, Ю.В. Кіт, І.П. Пістун / курс лекцій. практикум: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2019. 540 с.
5. Основи охорони праці: підручник. 2-ге видання / К.Н.Ткачук, М.О.Халімовський, В.В.Зацарний та ін. / К.: Основа, 2006 448 с.
6. Основи охорони праці / В.В. Березуцький, Т.С. Бондаренко, Г.Г.Валенко та ін. / Х.:Факт, 2015. – 480 с.
7. Охорона праці в Україні: Нормативна база / Роїна. К.: КНТ, 2018. 544 с.
8. Охорона праці: навч. посіб. / за ред. З.М. Яремка. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 374 с.
9. Панкратов О.М., Міляєв О.К. Безпека життєдіяльності людини у надзвичайних ситуаціях: Навч. посіб. К.: КНЕУ, 2005. 232с.
10. Безпека життєдіяльності: Навчальний посібник / Під ред. П.Д. Плахтія. Кам'янець-Подільський: Медобори, 2013. 304с.
11. Протоєрейський О.С., Запорожець О.І. Охорона праці в галузі. навч. посіб. К.: Книжкове ви-во НАУ, 2015. – 268 с.
12. Русаловський А.В. Правові та організаційні питання охорони праці: Навч. посіб. 4 –те вид., допов. і перероб. К.: Університет «Україна», 2009. 295 с.
13. Сіталов В. Чи потрібна охорона праці державному службовцю? Охорона праці. 2001. №3. С.18.

7.3. Допоміжні джерела

1. Безпечний запуск тракторів. Охорона праці. 2011. № 10. С. 41 – 43.
2. Профзахворюваність серед працівників підприємств машинобудування. Охорона праці. 2011. № 1. С. 46-47.
3. Про схвалення Концепції загальнодержавної цільової програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2012 – 2016 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 року – №889.
4. Русаловський А.В. Правові та організаційні питання охорони праці: навч. посіб. 4 –те вид., допов. і перероб. К.: Університет «Україна», 2009. – 295 с.
5. Статистичний щорічник Хмельницької області. Хмельницький: Хмельницьке обласне управління статистики, 2015.
6. Виговська Т.В. Канцерогенні фактори та канцерогенез Методичні вказівки до вивчення теми "Хімічні шкідливі та небезпечні фактори". Хмельницький: ХУУП, 2007. 29 с.

8. Інформаційні ресурси

1. <http://www.dnop.kiev.ua>
2. <http://www.mon.gov.ua>
3. <http://www.mns.gov.ua>
4. <http://www.social.org.ua>
5. <http://portal.rada.gov.ua>
6. <http://www.iacis.ru>
7. <http://base.safework.ru/iloenc>
8. <http://base.safework.ru/safework>
9. <http://www.nau.ua>
10. <http://www.budinfo.com.ua>